

Сучасні моделі виборчих систем: проблеми теорії і практики

Сучасна теорія демократії базується на різноманітті її форм, коли кожна країна з урахуванням умов конкретного історичного часу обирає оптимальне для себе сполучення виборчих механізмів. Для країн з різними політичними культурами, історією різними повинні бути й системи організації державної влади, виборчі системи (а система організації державної влади і виборча система є багато в чому відбиттям національної політичної культури та національної історії). Максимальне врахування національних особливостей є однією з найважливіших умов ефективності обраної форми системи.

Броніслав РАЙКОВСЬКИЙ,
член Центральної виборчої комісії, народний депутат України II, III скликань, кандидат політичних наук

У Заключному Акті НБСЄ сказано: «Виходячи з принципу рівноправ'я та права народів розпоряджатися своєю долею, всі народи світу мають невід'ємне право вільно визначати, коли і як вони того забажають, свій внутрішній та зовнішній політичний статус без втручання ззовні та здійснювати на власний розсуд свій політичний, економічний, соціальний та культурний розвиток» [1].

У свою чергу, різні елементи виборчих систем перебувають у тісному взаємозв'язку, і їх позитивні та негативні властивості більшою чи меншою мірою проявляються залежно від того, в якій комбінації вони застосовуються. Той самий елемент виборчої системи в різних умовах може привести до зовсім різних наслідків (приміром, сприяти розвитку, або, навпаки, згортанню партійної системи).

Переваги і недоліки різних виборчих систем широко висвітлені у вітчизняній і зарубіжній літературі [2]. Вважається вже доведеним, що ідеальної демократичної процедури проведення виборів не існує [3]. Математики зазвичай звертають увагу на те, що при виборі більш ніж із двох кандидатів жоден із варіантів голосування не забезпечує точного обліку волі голосуючих. Водночас існує ще безліч інших факторів,

які унеможливають визначення «найкращої» виборчої системи. Очевидно, що переваги і недоліки тієї чи іншої системи не мають абсолютного характеру, а пов'язані з конкретними обставинами, в яких ця система застосовується.

Неодноразово відзначалося, що при обранні виборчої системи вирішальну роль відіграє співвідношення пріоритетів: якщо головною метою є формування стабільного ефективного уряду, перевага віддається мажоритарній системі; якщо ж робиться акцент на адекватному представництві у парламенті інтересів різних груп населення – пропорційній [4]. Значною мірою це залежить від характеру взаємин законодавчої і виконавчої влади. У тому випадку, коли уряд формується парламентом, важливе значення має формування в парламенті стійкої більшості. У президентських республіках, де уряд меншою мірою залежить від парламентської більшості, навпаки, важливішим стає питання про адекватне представництво у парламенті інтересів різних груп населення.

Таким чином, можна сказати, що одним із найважливіших факторів, які впливають на вибір виборчої системи, є функції, виконувані представницьким органом. І в цьому зв'язку необхідно враховувати роз-

Микола РИБАЧУК,
член Центральної виборчої комісії (1999–2004 рр.), доктор філософських наук, професор

біжності, характерні для різних рівнів публічної влади.

Велике значення має і такий фактор, як менталітет громадян, традиції та політичний досвід. До прикладу, як відзначає Г. Майер [5], у Німеччині не заборонене висування незалежних (непартійних) кандидатів, однак після 1949 року жодному з них не вдалося перемогти на виборах до бундестагу. В умовах, коли на один мандат претендує близько десятка кандидатів, або навіть більше, складно використати системи, засновані на багатомандатних округах з голосуванням за кандидатів, особливо якщо виборець має кілька голосів. І навпаки, у тих випадках, коли число кандидатів на один мандат не перевищує двох, багатомандатні округи більш доречні, оскільки забезпечують хоч якусь конкуренцію.

Р. Таагенпера і М.С. Шугарт також пишуть, що «результати виборів залежать не тільки від народного волевиявлення, а й від правил. Чи йдеться про єдине «місце» президента, чи про багато місць у загальнодержавних і місцевих законодавчих зборах, правила розподілу місць, що застосовуються в різних країнах – або навіть у різних частинах однієї країни – різні. Ключовими є питання про облік голосів і розподіл місць» [6].

Ці ж учені пропонують для визначення виборчої системи виділяти в ній три аспекти (або змінних):

- 1) зміст голосу;
- 2) величина округу (або порядок підсумовування голосів);
- 3) правило переведення отриманих голосів у мандати.

Деякі дослідники вважають за необхідне враховувати ще один, четвертий аспект (змінну):

- 4) голосування за конкретного кандидата або за партію (список кандидатів) [7].

Стосовно першого пункту, виборець може бути наділений правом:

- ♦ проголосувати за одного кандидата або список (категоричне голосування);
- ♦ віддати свій голос за кожного «схвалюваного» ним кандидата (схвальне голосування);
- ♦ розподілити надані йому голоси між різними кандидатами (кумулятивне голосування);
- ♦ ранжувати кандидатів у порядку переваги (ординальне, або преференційне голосування).

Існують й інші типи голосування. Наприклад, голосування з чотирма варіантами відповіді: «за», «проти», «утримуюся» та «віддаю перевагу» (превагу можна віддати тільки одному кандидату, кількість інших варіантів не обмежується). Однак чотири перераховані моделі є найпоширенішими.

Щодо другого пункту – величина округу (або порядок підсумовування голосів) – для класифікації виборчих систем достатньо знати, чи проводяться вибори в одномандатному виборчому окрузі, чи в багатомандатному, тобто розглядати два значення другої змінної: один і багато.

Для четвертої змінної можливі три значення:

- а) за кандидата;
- б) за партію;
- в) і за кандидата, і за партію.

Найбільша кількість припустимих варіантів існує для третьої змінної, до того ж, їх набір значною мірою залежить від значення трьох інших. Тому для загальної класифікації виборчих систем доцільно використати першу, другу і четверту змінні. При цьому визначальну роль відіграє друга змінна. Якщо округ одномандатний, четверта змінна може мати тільки одне значення – голосування за конкретного кандидата. Щодо першої, то хоча формально схвальна і кумулятивна моделі голосування припустимі й у цьому випадку, їх застосування в одномандатних округах небажане, оскільки зміст зазначеної моделі полягає в чіткому виборі на користь одного кандидата. Тобто в одномандатних округах можлива лише система, яку прийнято називати мажоритарною. Зазвичай виділяють два типи подібної системи – абсолютної і відносної більшості. Такий розподіл пов'язаний зі значенням третьої змінної.

Найважливішою характеристикою при виборах в одномандатному окрузі (особливо з погляду виборців) є спосіб голосування (тобто перша змінна). Із чотирьох типів голосування тут доцільні тільки два – категоричне й ординальне (преференційне). Використання першого типу голосування дає класичну мажоритарну систему (абсолютної більшості з перебалотуванням або відносною більшістю), а другого – систему мажоритарно-преференційну (альтернативного голосування). Остання застосовується вкрай рідко (приміром, на загальнодержав-

Найважливішою характеристикою при виборах в одномандатному окрузі (особливо з погляду виборців) є спосіб голосування. Із чотирьох типів голосування тут доцільні тільки два – категоричне й ординальне (преференційне). Використання першого типу голосування дає класичну мажоритарну систему (абсолютної більшості з перебалотуванням або відносною більшістю), а другого – систему мажоритарно-преференційну (альтернативного голосування).

ному рівні – лише на виборах у нижню палату австралійського парламенту і на виборах Президії Боснії та Герцеговини), однак вона має певні переваги при обранні посадових осіб місцевого самоврядування.

На виборах у багатомандатному окрузі з голосуванням за конкретних кандидатів можливі всі чотири перераховані способи голосування. При категоричному голосуванні ми одержуємо систему єдиного непереданого голосу, при кумулятивному – кумулятивний вотум, при ординальному (преференційному) – систему єдиного переданого голосу. При схвальному голосуванні діє одна з двох версій «блокової» системи: обмеженого вотуму (виборець має менше голосів, ніж розігрується мандатів) або необмеженого вотуму (число голосів у виборця відповідає числу мандатів).

Найскладніша класифікація змішаних ситуацій, коли виборець голосує і за партію, і за конкретних кандидатів.

Тут доводиться використати додаткові змінні. Перша з них відповідає на запитання, чи є голосування роздільним. В одних випадках виборець голосує окремо за кандидата й окремо – за партію. В інших – голосування за кандидата вважається одночасно і голосуванням за партію, до списку якої він включений.

Друга змінна пов'язана з тим, що мандати можуть розподілятися спочатку між партіями, а потім – між кандидатами всередині партійного списку. Інший варіант – мандати між партійними списками розподіляються в більших багатомандатних округах, а результати голосування по кандидатах визначаються в менших округах (зазвичай, одномандатних).

Таким чином, ми маємо чотири конструкції. Перша – система відкритих (вільних) партійних списків. У цьому випадку виборець голосує за партію, а також усередині списку цієї партії окремо голосує за конкретного кандидата. Необхідно відзначити, що голосування за партію завжди категоричне, тоді як при виборі кандидатів усередині партійного списку можуть використовуватися всі чотири перерахованих способи голосування (категоричне, кумулятивне, схвальне, преференційне).

Друга система – «панашування»: виборець може голосувати за кількох кандидатів, що входять до списків різних партій; при цьому подані ним голоси зараховують-

ся передусім як голоси за відповідні партії, а після розподілу мандатів між партіями – як голоси за відповідних кандидатів.

У рамках третьої системи («персоналізованої змішаної») виборець голосує окремо за партію і за конкретних кандидатів. Результати голосування по кандидатах визначаються в одномандатних округах. Однак розподіл мандатів в одномандатних округах впливає на кількість мандатів, одержуваних партією за підсумками голосування по списках.

До четвертого типу належить система (її іноді іменують системою додаткових представників), при якій виборець голосує за кандидатів, що балотуються в одномандатних округах, але його голос зараховується і як поданий за партію, у список якої входить цей кандидат. Результати голосування по кандидатах визначаються в одномандатних округах, а по списках – у загальнонаціональному багатомандатному окрузі.

Усі типи виборчих систем мають як свої переваги, так і недоліки, оскільки, як уже було зазначено, ідеальних виборчих систем не існує. Розглянемо недоліки і переваги основних типів.

Скажімо, мажоритарна система відносної більшості має низку своїх переваг. Передусім, вона результативна (кожне депутатське місце заміщається відразу, в результаті лише одного голосування). По-друге, зрозуміла виборцям (на відміну від змішаних і нетрадиційних систем). По-третє, ця система «економна», оскільки немає необхідності проводити повторне голосування в округах. І, по-четверте, вона дає змогу чисельним партіям отримати «тверду» більшість і сформувати стійкий уряд.

Американський політолог Р. Даль виділяє ще одну позитивну сторону мажоритарної виборчої системи – вона забезпечує пряме представництво для жителів конкретного виборчого округу. При мажоритарній системі депутат представляє відносно невеликий виборчий округ. Виборці краще знають свого депутата. Він може приділяти особисту увагу проблемам або проханням своїх виборців і представляти їх інтереси в представницьких органах [8].

Однак мажоритарна система має низку й істотних, з погляду представництва, недоліків:

1. Ця виборча система на рівні виборчого округу призводить до втрати голосів виборців, іноді – досить значної. Відтак, за

Мажоритарна система має низку й істотних, з погляду представництва, недоліків:

1. Ця виборча система на рівні виборчого округу призводить до втрати голосів виборців, іноді – досить значної. Відтак, за мажоритарної системи частина голосів виборців (часто вагома) виявляється не представленою у представницьких органах.

2. Застосування мажоритарної системи на національному рівні може призвести до істотного перекручування результатів виборів.

3. Мажоритарна система відносної більшості не виконує також вимогу рівного представництва від округів.

мажоритарної системи частина голосів виборців (часто вагома) виявляється не представленою у представницьких органах.

2. Застосування мажоритарної системи на національному рівні може призвести до істотного перекручування результатів виборів. Англійські державознавці Е. Лейкман і Дж. Д. Ламберт, досліджуючи механізм дії виборчої системи відносної більшості в Англії, писали: «Очевидно, ніхто не заперечуватиме (незалежно від того, повинно так бути чи ні), що англійська палата громад не «відбиває почуттів нації», про що так пристрасно мріяв Берк. Майже кожен вибори виявляють приголомшливу невідповідність між нацією, якою її відображає голосування, і палатою громад, що утворюється в результаті цього голосування. Таке «відображення» зазвичай нагадує криве дзеркало: кожна риса начебто відповідає до певної міри оригіналу, але одна з них раптом набуває величезних розмірів, тоді як інша, можливо, не менш важлива, стає ледь помітною» [9].

На парламентських виборах у Великобританії в 1997 році партія лейбористів одержала 64% мандатів, при цьому за неї проголосувало лише 44% виборців. Консерватори одержали відповідно 31% голосів і 25% мандатів, а ліберальні демократи, яких підтримало 17% виборців, – усього 7% місць. (Кандидати від інших партій набрали 7% голосів і 4% місць) [10].

У деяких випадках при використанні цієї виборчої системи може статися і так, що політична партія, за яку голосує більшість виборців, одержить у парламенті менше місць.

3. Мажоритарна система відносної більшості не виконує також вимогу рівного представництва від округів.

Нерівність у представництві може виявлятися, по-перше, в тому, що від різних округів можуть обиратися депутати, за яких проголосувало різне число виборців. Одні депутати можуть набрати менше половини, інші – 90% всіх поданих голосів. По-друге, одні виборчі округи можуть перевершувати інші за чисельністю виборців. Це означає, що голоси виборців матимуть нерівну «вагу». Також тут з'являється простір для маніпуляцій із «нарізанням» виборчих округів, тобто, коли їх кордони визначаються таким чином, щоб це сприяло перемозі правлячої політичної сили, яка має на

це повноваження. Таке явище отримало назву «джеррімандерінг», за ім'ям губернатора американського штату Массачусетс Елбріджа Джеррімандера, котрий запровадив подібну практику ще в 1812 році.

Певна перевага мажоритарної системи абсолютної більшості, у порівнянні із системою відносної більшості, полягає в тому, що обраними вважаються кандидати, підтримані дійсною більшістю виборців, які проголосували. Однак при застосуванні мажоритарної системи абсолютної більшості зберігається той же недолік, що й для системи відносної більшості: пропадають голоси, подані за інших кандидатів. Всі вищезазначені зауваження до мажоритарної системи відносної більшості також можуть стосуватися й виборчої системи абсолютної більшості.

До недоліків цієї системи можна віднести те, що в умовах багатопартійності вона не завжди результативна. Наприклад, у Франції на виборах до Національних зборів у першому турі з 490 місць лише одного разу – на виборах 1968 року – було заміщено відразу більше половини [11].

Один із способів удосконалення вказаної системи – встановлення другого туру голосування, до участі в якому допускаються два кандидати, що набрали найбільше число голосів виборців у першому турі (перебалотування).

Ще одним способом подолання недоліків мажоритарної системи абсолютної більшості, що дає змогу обійтися без повторного голосування, є альтернативне голосування (alternative vote). Ця система, відома також під назвою «мажоритарно-преференційної», і являє собою ще один варіант мажоритарної системи в одномандатних округах. Виборцеві пропонується виділити в ординальному бюлетені як основний, так і альтернативні варіанти свого вибору. Щоб перемогти, потрібно одержати підтримку абсолютної більшості. Якщо жоден із кандидатів не став основним вибором для більш ніж 50% виборців, кандидат з найменшою кількістю перших голосів викреслюється зі списку. Отримані ним голоси передаються кандидатам, виділеним відповідними виборцями як альтернативи. Цей перерозподіл голосів відповідно до альтернативних переваг триває доти, поки один із кандидатів не досягне абсолютної більшості. Як тільки число отриманих

До недоліків цієї системи можна віднести те, що в умовах багатопартійності вона не завжди результативна. Один із способів удосконалення мажоритарної системи – встановлення другого туру голосування, до участі в якому допускаються два кандидати, що набрали найбільше число голосів виборців у першому турі (перебалотування). Ще одним способом подолання недоліків мажоритарної системи абсолютної більшості, що дає змогу обійтися без повторного голосування, є альтернативне голосування.

Пропорційна виборча система діє тільки в багатомандатних виборчих округах, і голосування ведеться за партійними списками. Багато демократичних країн сьогодні використовують певну форму пропорційної системи. Серед них – Бельгія, Данія, Фінляндія, Німеччина, Греція, Ірландія, Ізраїль, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Іспанія, Швеція і Швейцарія. Загальною тенденцією більшої частини ХХ століття був рух до системи пропорційного представництва. Це стосується також нових демократій Східної та Центральної Європи і колишніх республік Радянського Союзу, у тому числі України. Деякі форми й особливості пропорційного представництва застосовуються в Угорщині, Польщі, Румунії, Болгарії, Чехії та Словаччині.

кандидатом голосів першого вибору плюс число голосів, переданих йому від інших кандидатів, перевищує половину загальної кількості бюлетенів, його оголошують переможцем [12].

Р. Даль зауважує, що передача голосів може іноді призвести до перемоги кандидата, що не одержав найбільшого числа голосів у першому турі [13]. Застосування альтернативного голосування може також призвести до неадекватного розподілу місць у законодавчих органах, що не відповідає загальному числу голосів, отриманому партією.

Мажоритарна виборча система може застосовуватися не тільки в одномандатних округах, а й у багатомандатних. До одного з різновидів мажоритарної системи в багатомандатних округах належить система обмеженого голосування (limited vote). При цій системі кожен виборець має право проголосувати за число кандидатів, яке є меншим від загальної кількості тих, що обираються в окрузі. Наприклад, ця система практикується під час виборів до сенату Іспанії, де більшість провінцій обирають чотирьох сенаторів, а виборцям дозволено віддати три голоси за різних кандидатів [14].

Граничною формою розглянутої системи є система єдиного непередаваного голосу (single non-transferable vote). Ця система використовується в Японії під час виборів нижньої палати парламенту. Величина округів установлена там на рівні від трьох до п'яти, але при цьому кожен виборець голосує лише за одного кандидата [15]. Англійські дослідники виборчих систем Е. Лейкман і Дж. Д. Ламберт вважають, що обмежене голосування сприяє забезпеченню представництва меншості [16]. Водночас, застосування системи обмеженого голосування хоча й сприяє забезпеченню представництва меншості, однак підвищує ризик збити це представництво завищеним.

Пропорційна виборча система діє тільки в багатомандатних виборчих округах, і голосування ведеться за партійними списками. Кожна партія, що бере участь у виборах, одержує кількість депутатських місць, пропорційну числу відданих за неї голосів виборців.

Багато демократичних країн сьогодні використовують певну форму пропорційної системи. Серед них – Бельгія, Данія, Фінляндія, Німеччина, Греція, Ірландія, Ізраїль, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія,

Португалія, Іспанія, Швеція і Швейцарія. Загальною тенденцією більшої частини ХХ століття був рух до системи пропорційного представництва. Це стосується також нових демократій Східної та Центральної Європи і колишніх республік Радянського Союзу, у тому числі України. Деякі форми й особливості пропорційного представництва застосовуються в Угорщині, Польщі, Румунії, Болгарії, Чехії та Словаччині [17].

При застосуванні пропорційної системи необхідно враховувати механізм розподілу мандатів усередині партійних списків. Більшість сучасних демократичних країн використовують систему пропорційного представництва у формі голосування за партійним списком. За такої системи партії висуюють списки кандидатів (як правило, вони включають стільки кандидатів, скільки мандатів виділено на округ). Існує два основних варіанти розподілу мандатів усередині партійного списку: система «закритих» і система «відкритих» списків. При застосуванні системи «закритих» списків виборець голосує винятково за партійний список у цілому і не має можливості вплинути на порядок розподілу мандатів усередині цього списку. Отримані за партійним списком мандати розподіляються між кандидатами в точній відповідності до черговості їх розташування в списку. Цей варіант збільшує вплив центрального керівництва партій, тому що саме лідери (не обов'язково формальні) визначають порядок розташування кандидатів.

Інший варіант – система «відкритих» списків – надає виборцеві більшу свободу у виборі окремих кандидатів і дає можливість голосувати не лише за певний партійний список, а й віддавати свої симпатії окремим кандидатам цього списку. Простим варіантом такої системи є «список з порядковими номерами з правом вибору одного кандидата», який використовується, наприклад, у Бельгії та Данії. Кожна партія представляє список кандидатів під номерами. Виборці можуть відзначити в бюлетені або весь список, або окремого кандидата з нього. Голосування за окремих кандидатів приєднується до голосів, відданих за партію, для пропорційного розподілу місць, а також просуває кандидата нагору за списком. У системі, яка використовує «список з порядковими номерами з правом вибору кількох кандидатів», що діє, наприклад, в Італії, виборці можуть го-

З метою поєднати переваги різних систем і зменшити їх недоліки в низці країн застосовуються виборчі системи змішаного характеру, які в той чи інший спосіб мають елементи мажоритарної і пропорційної систем. Існує кілька способів поєднання пропорційного представництва з нормами голосування відносною й абсолютною більшістю. Один із них полягає в застосуванні принципу пропорційного представництва в деяких частинах території держави і голосування або відносною, або абсолютною більшістю в інших частинах.

лосувати за трьох або чотирьох кандидатів з партійного списку для того, щоб віддати перевагу більш ніж одному кандидату зі списку. У Фінляндії використовується система голосування «списком без черговості з вимогою голосування за одного кандидата». У партійних списках немає черговості, виборці повинні обрати окремого кандидата для того, щоб віддати свій голос партії, і їх вибір визначає як пропорційний розподіл місць у законодавчих органах між партіями, так і порядок, відповідно до якого кандидати обираються з партійних списків для заповнення цих місць [18].

Існує вид пропорційної виборчої системи, який дає змогу виборцеві виразити свою підтримку кандидатам не тільки одного партійного списку, а й кандидатам від різних партій. Ця система називається системою єдиного переданого голосу (single transferable vote). Система може застосовуватися тільки в багатомандатних округах. Виборець, маючи один голос і голосуючи за одного з кандидатів, може разом з тим вказати кілька преференцій. Проти прізвища того кандидата, обрання якого для виборця найбільш бажане, він ставить цифру 1, проти прізвища іншого бажаного кандидата – цифру 2 і т.ін. Виборець може виразити свої преференції будь-яким кандидатам, незалежно від їх партійної приналежності. Кандидати, в яких число перших преференцій становило квоту або перевищило її, вважаються обраними. В обраних кандидатів можуть виявитися надлишки голосів, і їх відповідно до других преференцій передають іншим кандидатам. Якщо в результаті такої операції хтось із кандидатів, не обраних на першому етапі підрахунку голосів, добрав голоси до квоти, він теж вважається обраним. Якщо і цього виявилось недостатньо для повного розподілу мандатів, використовується третя преференція і т.ін. У наш час загальнонародними виборами на основі системи одного переданого голосу формуються парламенти Ірландії і Мальти, австралійський Сенат; парламенти суб'єктів федерації в Австралії, органи місцевого самоврядування в Австралії, Ірландії, деякі муніципалітети у США.

Така система надає виборцеві більшу свободу вибору, оскільки є можливість проголосувати за будь-який набір кандидатів незалежно від їх партійної приналежності [19].

Застосування цієї системи може призводити до викривлення представництва політичних партій: давати завищене представництво найбільшій партії і занижувати роль невеликих партій. Так, на виборах 1977 року в Ірландії правляча партія Фіанна Файл із 50,6% голосів у країні одержала 84 місця в палаті представників (57,1% усіх місць), а з урахуванням пропорційності їй повинно було дістатися лише 74 мандати. Лейбористська партія з 11,6% голосів одержала 16 місць (10,9%), а мала одержати на одне більше. Незалежні з 5,6% голосів одержали чотири місця (2,7% всіх мандатів) [20].

З метою поєднати переваги різних систем і зменшити їх недоліки в низці країн застосовуються виборчі системи змішаного характеру, які в той чи інший спосіб мають елементи мажоритарної і пропорційної систем. Існує кілька способів поєднання пропорційного представництва з нормами голосування відносною й абсолютною більшістю. Один із них полягає в застосуванні принципу пропорційного представництва в деяких частинах території держави і голосування або відносною, або абсолютною більшістю в інших частинах. Наприклад, під час виборів до Сенату у Франції система голосування відносною або абсолютною більшістю використовується в департаментах, що мають чотири і менше місць, тоді як система пропорційного представництва переважає в департаментах, від яких обирається п'ять і більше кандидатів. Інший різновид змішаної системи полягає в тому, що для однієї і тієї ж території країни є дві групи кандидатів. Цей тип змішаної системи запроваджений у Японії після реформи виборчої системи 1994 року. Тут 300 членів палати представників обираються в одномандатних округах за принципом відносною більшої. Інші 200 членів обираються в регіональних округах на основі системи пропорційного представництва. Донедавна подібна система існувала і в Україні, коли на 450 місць у Верховній Раді 225 депутатів обиралися у загальнонаціональному багатомандатному окрузі за партійними списками, а інші 225 – в одномандатних округах за мажоритарною системою відносною більшої.

Основні типи сучасних виборчих систем та їх додаткові особливості наведені у таблицях 1.1 та 1.2 [21].

Таблиця 1.1.

Основні виборчі системи

Тип системи	Види системи
Мажоритарна	1. Плюральна (відносної більшості): 1.1. В одномандатних округах. 1.2. У багатомандатних округах: а) система єдиного непередаваного голосу в округах з кількістю мандатів, меншим ніж 5; б) облікова (проходить тільки один список). 2. Власне мажоритарна (абсолютної більшості). 2.1. Мажоритарно-преференційна («альтернативне голосування»). 2.2. Мажоритарна в 2 тури. 3. Плюрально-мажоритарна (1 тур – мажоритарна, 2 тур – плюральна).
Пропорційна	1. По списках (у загальнонаціональних і багатомандатних округах): 1.1. Із закритими списками. 1.2. З відкритими списками. 2. Без списків – преференційна система в багатомандатних округах. 2.1. Система єдиного перехідного голосу (квотно-преференційна). 3. Квазіспискова (голоси за список в загальнонаціональному або багатомандатному окрузі складаються з голосів за кандидатів).
Змішана (мажоритарна і пропорційна)	1. Зв'язана (1 або 2 голоси). 1.1. Персоналізована. 2. Незв'язана.
Напівпропорційна	1. Система єдиного перехідного голосу в округах із числом мандатів, більшим ніж 5. 2. Кумулятивне голосування. 3. Обмежене голосування. 4. Схвальне/несхвальне голосування.

Таблиця 1.2.

Додаткові особливості виборчих систем

Преференційна (ординальний бюлетень)	1. Преференції кандидатів в окрузі. 2. Преференції кандидатів усередині списків. 3. Панашування. 4. Мажоритарно-преференційна (в одномандатних округах).
Рівні	1. Однорівнева. 2. Багаторівнева.
Ступінчастість	1. Пряма (виборці голосують за кандидатів). 2. Східчаста (виборці голосують за вибірників).
Особливості виборчих прав	Загальне і незагальне. Рівне і нерівне.
Кількість голосів у виборця	1. Один голос. 2. Два голоси. 3. Обмежене число голосів.

Продовження таблиці 1.2

Кількість голосів у виборця	4. Стільки, скільки місць. 5. Стільки, скільки кандидатів.
Тип бюлетеня	1. Категоричний (можна голосувати за одного кандидата). 2. Ординальний (можна відзначати преференції кількох кандидатів).
Методи розрахунку при розподілі місць	1. Квотні. 2. Дивізорські.
Бар'єр (пори́г) виборчий	1. Немає бар'єра. 2. Низькі бар'єри: 1, 2, 3%. 3. Середні бар'єри: 4, 5, 6%. 4. Високі бар'єри: від 7 до 10% і вище.
Висування кандидатів у одномандатних і багатомандатних округах	1. Тільки безпосередньо виборцями. 2. Безпосередньо виборцями і виборчими об'єднаннями в одномандатних округах. 3. Тільки виборчими об'єднаннями.

Можна стверджувати, що в кожній з виборчих систем є і свої переваги, і вади. Цим багато в чому пояснюється велике їх розмаїття у сучасному світі. Виборча система, як показано в дослідженні, впливає на всі інститути політичної системи країни. Обрання виборчої системи – це постійний пошук, і однією з умов його успіху є вивчення світового досвіду в цій галузі.

Таким чином, можна стверджувати, що в кожній з виборчих систем є і свої переваги, і вади. Цим багато в чому пояснюється велике їх розмаїття у сучасному світі. Виборча система, як показано в дослідженні, впливає на всі інститути політичної системи країни. Обрання виборчої системи – це постійний пошук, і однією з умов його успіху є вивчення світового досвіду в цій галузі.

Істотним недоліком нині діючої в Україні виборчої системи є «закритість» списків, що не дає змоги виборцю повною мірою висловити свої вподобання щодо конкретних кандидатів і гіпертрофовано підносить впливовість партійних лідерів, закріплюючи авторитаризм у партіях. Крім того, повністю розірвано зв'язок між депутатським корпусом та виборчими округами. В поєднанні з імперативним мандатом це призводить до того, що народний депутат стає не стільки представником виборців, скільки заручником партійного керівництва, від волі якого залежить його статус як народного депутата. Тому на сьогоднішньому етапі трансформаційного процесу оптимальним виглядає запровадження виборчої системи з наступними основними характеристиками:

- ♦ пропорційна;
- ♦ обрання частини депутатів у регіональних багатомандатних округах;
- ♦ однорівнева;
- ♦ відкриті списки;
- ♦ преференційна (кандидатів усередині списку);
- ♦ ординальний бюлетень (преференції кількох кандидатів);
- ♦ середній виборчий бар'єр.

Загалом, доцільним було б уведення відкритих списків із можливістю преференційного голосування за кількох кандидатів. Крім того, поряд із загальнонаціональним, важливо сформувавши певну кількість регіональних багатомандатних округів, можливо, за числом областей, Києва та АР Крим, в яких обирати 50% депутатів. Звісно, це питання потребує зваженого вивчення та обґрунтування. Запровадження більш радикальних змін виборчої системи зі складнішими характеристиками хоча може й виглядати привабливо в якості моделі, на думку автора, є для України передчасним, однак і не виключеним у більш віддаленій перспективі як наслідок еволюційного розвитку.

Література

1. Див.: Заключениеный Акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе // Международные избирательные стандарты: Сборник документов. – М.: Весь Мир, 2004. – С. 314.

2. Див.: Лейкман Э., Ламберт Д.Д. Исследование мажоритарной и пропорциональной избирательных систем. М., 1958; Таагепера Р., Шугарт М.С. Описание избирательных систем // Полис. – 1997. –

- № 3. – С. 114–136; Избирательное право и избирательный процесс в Российской Федерации / Под ред. А.В. Иванченко. М., 1999. С. 105–117; Авдеенкова М., Дмитриев Ю. Современные избирательные системы // Выборы. Законодательство и технологии. – 2000. – № 7–8. – С. 54–59; Чиркин В.Е. Какая избирательная система нужна России? // Общ. науки и современность. – 2000. – № 2. – С. 37–48.
3. Див.: Алескеров Ф.Т., Ортешук П. Выборы. Голосование. Партии. – М., 1995. – С. 60–65; [112] Каюнов О.Н. Незримая логика избирательных законов. – М., 1997. – С. 9–16.
4. Див.: Холодковский К.Г. Будущая избирательная система России и опыт Запада // Избирательный закон: Материалы к обсуждению. – М., 1993. – С. 63; Таагепера Р., Шугарт М.С. Описание избирательных систем // Полис. – 1997. – № 3. – С. 116.
5. Див.: Майер Г. Демократические выборы и избирательная система // Государственное право Германии. – Т. 1. – М., 1994. – С. 121–151.
6. Таагепера Р., Шугарт М.С. Описание избирательных систем // Полис. – 1997. – № 3. – С. 115.
7. Иванченко А.В., Кынев А.В., Любарев А.Е. Пропорциональная избирательная система в России. История, современное состояние, перспективы [Электронный ресурс] / Независимый институт выборов, Москва. – Режим доступа: <http://www.vibory.ru/Publikat/PES/ch-1-1.htm>. – Заголовок с экрана.
8. Див.: Даль Р. Возможности усовершенствования выборных законодательных органов Российской Федерации. Сравнительный обзор избирательных систем. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ifes.ru/library/articles/rus/>. – Заголовок с экрана.
9. Лейкман Э., Ламберт Дж. Д. Исследование мажоритарной и пропорциональной избирательных систем. / Пер. с англ. Г.И. Морозова; Под ред. А.С. Шугаева. – М.: Изд-во «Иностранная литература», 1958. – С. 18.
10. Даль Р. О демократии. / Пер. с англ. А.С. Богдановского; под ред. О.А. Алякринского. – М.: Аспект Пресс, 2000. – С. 128.
11. Даль Р. Возможности усовершенствования выборных законодательных органов Российской Федерации. Сравнительный обзор избирательных систем. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ifes.ru/library/articles/rus/>. – Заголовок с экрана.
12. Таагепера Р., Шугарт М.С. Описание избирательных систем // Полис. – 1997. – № 3. – С. 126.
13. Див.: Даль Р. Возможности усовершенствования выборных законодательных органов Российской Федерации. Сравнительный обзор избирательных систем. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ifes.ru/library/articles/rus/>. – Заголовок с экрана.
14. Див.: Таагепера Р., Шугарт М.С. Описание избирательных систем // Полис. – 1997. – № 3. – С. 130.
15. Там само.
16. Лейкман Э., Ламберт Дж. Д. Исследование мажоритарной и пропорциональной избирательных систем. / Пер. с англ. Г.И. Морозова; Под ред. А.С. Шугаева. – М.: Изд-во «Иностранная литература», 1958. – С. 90.
17. Див.: Даль Р. Возможности усовершенствования выборных законодательных органов Российской Федерации. Сравнительный обзор избирательных систем. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ifes.ru/library/articles/rus/>. – Заголовок с экрана.
18. Даль Р. Возможности усовершенствования выборных законодательных органов Российской Федерации. Сравнительный обзор избирательных систем. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ifes.ru/library/articles/rus/>. – Заголовок с экрана.
19. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учеб. для юридич. вузов и факультетов: В 4-х т. Т. 1–2: Общая часть. / Рук. авт. коллектива и отв. ред. Б.А. Страшун. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Бек, 1996. – С. 382–383.
20. Маклаков В.В. Избирательное право и избирательные системы буржуазных и развивающихся стран. – М.: РИО ВЮЗИ, 1987. – С. 51.
21. Див.: Выборы: Избирательное право и избирательный процесс. Словарь-справочник / Авт. проекта и сост. Арсентьев В.Б., Баранов С. Д., Бутырин Г.Н. [Электронный ресурс] / Москва: Комитет по телекоммуникациям и средствам массовой информации города Москвы, 2003. – С. 67–68. – Режим доступа: http://www.mos.ru/disk1/pdf/spec_10_vybori.pdf. – Заголовок с экрана.